

สตรีศึกษา (Women's Studies)

ฉลาดชาย รมิดานนท์

สตรีศึกษาในฐานะที่เป็นวิชาถูกพัฒนาขึ้นมาในสถาบันทางวิชาการในโลกตะวันตกตั้งแต่ทศวรรษที่ 1960 เป็นต้นมาในประเทศอังกฤษ วิชาแรกของสตรีศึกษาสายอังกฤษเปิดสอนโดย จูเลียต มิทเชลล์ (Juliet Mitchell) ในสถาบันชื่อ Anti-University เมื่อปี ค.ศ. 1968-9 (พ.ศ. 2511-2) ในสหรัฐอเมริกา สตรีศึกษาในฐานะเป็นหลักสูตรเต็มรูป เปิดการสอนที่ San Diego State University ในปี ค.ศ. 1970 (พ.ศ. 2513) จุดเน้นของสตรีศึกษาคือเป็นสหวิทยาการ หรือ สหสาขาวิชา ครอบคลุมข้ามมนุษยศาสตร์ (humanities) สังคมศาสตร์ (Social sciences) และ วิทยาศาสตร์ (sciences) สาขาต่าง ๆ สิ่งที่สตรีศึกษาพยายามทำไม่เพียงแต่นำเอามิติมุมมองทางวิชาการของนักสตรีนิยมเข้ามาสู่โครงสร้างที่ดำรงอยู่ของมหาวิทยาลัย เช่น การเรียน การสอน ในสาขาวิชาต่างๆ เท่านั้น แต่พยายามที่จะปฏิรูปหรือเปลี่ยนแปลงหลักสูตร และเนื้อหาของวิชา ต่าง ๆ เพื่อให้สะท้อนถึงความห่วงใย ปัญหาและผลประโยชน์ต่าง ๆ ของผู้หญิงอีกด้วย

ในบทความที่เขียนขึ้นเมื่อตอนต้น ๆ ของการเรียนการสอนสตรีศึกษา เอเดรียน ริช (Adrienne Rich) (1975) ว่า ลักษณะ "ชายเป็นศูนย์กลาง" (androcentric) ของมหาวิทยาลัยจะต้องถูกเปลี่ยนแปลง ก่อนที่สตรีศึกษาจะถูกมองว่าเป็นเพียง "แพะชั้น" ชั่วครั้งชั่วคราวของหลักสูตรชายเป็นศูนย์กลางที่ "แท้จริง" พูดอีกอย่างหนึ่งคือถ้าโครงสร้างของการศึกษาในมหาวิทยาลัยยังไม่ถูกเปลี่ยนแปลงจากที่เคยเป็นมา คือมีลักษณะแบบชายเป็นศูนย์กลางตรานั้น สตรีศึกษาก็จะถูกมองว่าเป็นกระแสที่เข้ามาชั่วคราวเท่านั้น อนึ่ง เอเดรียน ริช ยังเสนอต่อไปอีกว่า สตรีศึกษาจะต้องเป็นการเรียนการสอนที่ผู้เรียน-ผู้สอนสามารถเข้าถึงกันได้ในฐานะ "ส่วนตัว" (personal) และจะต้องมีลักษณะ "ต่อต้าน ลำดับชั้นสูงต่ำของการบังคับบัญชา" (anti-hierarchical style) ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะได้เปิดโอกาสให้ผู้หญิง สามารถ "สำรวจและค้นหาบรรดารากเหง้าต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงพวกเธอเข้าด้วยกันทั้งหมด"

อย่างไรก็ตามมีนักสตรีนิยมอีกไม่น้อยที่ยังไม่ปลงใจกับ "สตรีศึกษา" ที่มีนัยมุ่งเป็นเฉพาะ "ผู้หญิง" เท่านั้น และได้นำเสนอยุทธวิธีแบบ นักบูรณาการ (integrationist strategies) หลาย ๆ ยุทธวิธี ซึ่งรวมเอาค่าที่กว้างกว่า "สตรีศึกษา" เช่นคำว่า "เพศสภาพศึกษา" (gender studies) เข้าไว้ด้วย (โปรดดูเพิ่มเติมในหัวข้อ "เพศสภาพศึกษา")

กระนั้นก็ตามฝ่ายที่ยืนยันว่าจำเป็นต้องใช้ "สตรีศึกษา" ก็มีเหตุผลว่าหลักสูตร เนื้อหา และการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยเท่าที่เป็นมา และเป็นอยู่ไม่เพียงแต่ไม่สะท้อนออกซึ่งเรื่องราว ประสบการณ์ ความรู้และผลประโยชน์ของผู้หญิงเท่านั้น แต่กลับสะท้อนโลกและความรู้ของ ผู้ชาย จึงจำเป็นที่จะต้องมีการหลักสูตรการศึกษาที่ต้องค้นหาเรื่องราว ประสบการณ์และความรู้ของผู้หญิงกันใหม่ โดยใช้มิติมุมมองแบบ "สตรีนิยม" (feminism)

อนึ่ง นักสตรีนิยมที่ไม่เห็นด้วยก็ได้โต้แย้งว่าการที่ "สตรีศึกษา" พยายามนำผู้หญิงเข้ามาเป็นศูนย์กลางของการศึกษาเรียนรู้ (gynocentric) ไม่เพียงแต่เป็นการพยายาม "ยื้อ" กระแสไปอีกทางเท่านั้น ซึ่งไม่ต่างอะไรกับขอกล่าวหาว่าพวกผู้ชายทำอย่างนั้นมาตลอดต่อไปนี้ผู้หญิงจะทำบ้าง ซึ่งนอกจากจะไม่ถูกต้องแล้วยังล้าสมัยไปแล้วด้วย

ที่กล่าวข้างบนเป็นเหตุการณ์ในโลกตะวันตก ในกรณีของประเทศไทย การที่มีหลักสูตร "สตรีศึกษา" เปิดสอนขึ้นเป็นทางการแห่งแรกที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตามมาด้วยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ชี้ให้เห็นว่าในทัศนะของนักสตรีนิยมไทย "สตรีศึกษา" เป็นชื่อที่เหมาะสมกับ บริบทของสังคมไทย แต่ในขณะเดียวกันก็มีสถาบันบางแห่งที่ทำงานเชิงปฏิบัติการเคลื่อนไหวในเรื่องผู้หญิงก็หันไปใช้คำว่า "gender" ตามกระแสความสนใจของแหล่งทุนจากภายนอกประเทศบ้างและเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยตามทัศนะที่หลากหลายของสิ่งที่เรียกว่า "สตรีนิยม" "สตรีศึกษา" และ "เพศสภาพศึกษา"

นำตั้งข้อสังเกตเหมือนกันว่า มโนทัศน์หรือแนวความคิดเรื่อง gender เป็นสิ่งที่ถูกคิดขึ้นมาในวงวิชาการและวงการเคลื่อนไหวเรื่องผู้หญิงในโลกตะวันตก ตอนแรกเริ่มเพื่อแยกและแสดงให้เห็นความแตกต่างเรื่อง "เพศ" ทางชีววิทยา และ "เพศสภาพ" ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกสร้างทางสังคม ดังกล่าวแล้วในตอนต้น แต่เมื่อเข้ามาสู่สังคมไทย หน่วยงานและสถาบันบางแห่งแปลคำนี้ว่า "บทบาทหญิงชาย" ซึ่งผิดไปจากความหมายดั้งเดิม คำว่าบทบาทหญิงชายน่าจะตรงกับข้อความว่า "gender relations" แต่ก็อีกนั่นแหละก็ยังไม่น่าจะถูกต้องนัก เพราะเพศสภาพเป็นสิ่งที่ถูกสร้างทางสังคมที่ไม่ได้มีเพียง สองเพศสภาพคือหญิงกับชายที่แยกขาดออกจากกันอย่างแน่นอนตายตัว แต่เป็นสภาวะที่มีหลายสภาพและเคลื่อนย้ายไปมาได้โดยไม่หยุดนิ่ง gender relations จึงไม่จำกัดว่าเป็นเพียงความสัมพันธ์หญิงชาย หากเป็นความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับหญิงรักหญิง ซึ่งเป็นอีกเพศสภาพหนึ่งก็ได้

ในกรณีของหลักสูตรสตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ การเลือกใช้ชื่อหลักสูตรและปริญญาว่าสตรีศึกษา ก็เนื่องมาจากในเงื่อนไขหรือบริบทของสังคมไทย เมื่อมองความสัมพันธ์ของผู้คนส่วนใหญ่ยังอยู่ในลักษณะของหญิง-ชายอยู่โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาถึง การดำรงอยู่และเพิ่มขึ้นของปรากฏการณ์ต่าง ๆ เช่น ความรุนแรงทางเพศรูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่การข่มขู่ลามทางเพศ การข่มขืนจนถึง การค้า ผู้หญิงทั้งในทางเพศ และในเรื่องแรงงาน การกีดกันผู้หญิงออกจากโครงสร้างอำนาจทางการเมือง การบริหารในทุกระดับยังคงมีอยู่ การไม่ให้คุณค่างานและบทบาทหน้าที่ทางด้านการผลิตซ้ำ (reproduction) ในครัวเรือนของผู้หญิง ในขณะที่กีดค่าจ้างแรงงานและจำกัดโอกาสของผู้หญิง ในการผลิต (production) การกีดกันไม่ให้ผู้หญิงได้มีโอกาสประกอบพิธีกรรมทางศาสนาบางอย่าง อันเป็นหนทางที่จะเข้าสู่การบรรลุมทาง จิตวิญญาณ เช่น การไม่ยอมรับภิกษุณีเหล่านี้ เป็นเครื่องบ่งชี้ชัดเจนวาสตรีศึกษาในความหมายที่ผู้หญิง และเรื่องราวของผู้หญิงเป็นจุดศูนย์กลางของความสนใจ ยังมี ความสำคัญในลำดับสูงมาก ซึ่งอาจต่างไปจากสถานการณ์ในประเทศโลกตะวันตกบางประเทศที่ความสัมพันธ์หญิงชายได้เปลี่ยนแปลงไปในระดับที่ปัญหาความสัมพันธ์หญิงชายมี "น้อย" ลง

อนึ่ง แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าสตรีศึกษาจะศึกษาเฉพาะเรื่องราวของผู้หญิงเท่านั้นไม่ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงผู้ชายก็ดี และ ผู้หญิงกับผู้หญิงก็ดี ผู้ชายกับผู้ชายก็ดี หรือเพศสภาพอื่น ๆ เช่น "ทอม" "ดี้" "กระเทย" "ตุ๊ด" และอื่น ๆ เท่าที่มีการสร้างทางสังคมขึ้นมาในสังคมไทยล้วนอยู่ในขอบเขตความสนใจของสตรีศึกษาที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ทั้งสิ้น